

Eski Türkçede Olan Ancak Türkiye Türkçesinde Olmayan Yapım Ekleri Üzerine Bir İnceleme

Oğuzhan DEMİR

A Study On Construction Attachments That are in Old Turkish but not in Türkiye's Turkish

ORCID: 0009-0007-1513-0245

DOI: 10.5281/zenodo.15767305

OZET

Dillerin gelişim gösterdiği çeşitli dönemler vardır ve bu dönemlerde çeşitli eserlere yansımış olan kelimelerin kök ve gövde yapılarının kurgusu bir hayli dikkat çeker. Bu çalışmada, geçmiş dönemlere ilişkin yapılan analiz ve inceleme neticesinde bulunan ve gün yüzüne çıkan yapım eklerinin karşılaştırmalı incelemesi değerlendirilmektedir. Ülke sınırları içinde ve sınırları dışında bulunan çeşitli Türkologların yaptığı çalışmalar bu bağlamda bir hayli önem arz etmektedir. İşlek ya da sürekli kullanım alanı gösteren yapım eklerinin Türkiye Türkçesindeki yansımaları bir miras olarak kalmıştır. Dolayısıyla bu çalışmada, yapım eklerinin Eski Türkçe Dönemi'nden Türkiye Türkçesine ne kadar korunduğu sorusuna cevap aranmaktadır. Bu kapsamda ayrıca Türkiye Türkçesi yapım eklerine dair önemli tespitler saptanmakta ve açıklanmaktadır.

ABSTRACT

There are various periods in which languages develop, and the structure of the root and stem structures of words reflected in various works during these periods attracts considerable attention. In this study, the comparative study of derivational suffixes that were found and brought to light as a result of the analysis and examination made regarding the past periods is evaluated. The studies conducted by various Turkologists within and outside the borders of the country are of great importance in this context. The reflection of derivational suffixes that are in a busy or continuous use area in Turkish has remained as a legacy. Therefore, this study seeks to answer the question of how much derivational suffixes have been preserved from the Old Turkish Period to Turkish in Türkiye's. In this context, important findings regarding derivational suffixes in Turkish in Turkey are also determined and explained.

Anahtar Kelimeler: Eski Türkçe, Türkiye Türkçesi, Yapım Ekleri.

Keywords: Old Turkish, Türkiye's Turkish, Construction Suffixes.

İlgili Yazar: Oğuzhan DEMİR

Yüksek Lisans Öğrencisi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
ohndemir@gmail.com

Başvuru Tarihi/Received: 12.05.2025
Kabul Tarihi/Accepted: 19.06.2025

GİRİŞ

Türk dilindeki çeşitli türetme işlerini yapabilmek için en değerli ve tek unsur yapım ekleridir. Eski Türkçe Dönemi'nde (8-10.yy) kullanılan yapım ekleri, günümüz Türkiye Türkçesinde kalıplaşmış bir şekilde de karşımıza çıkabilmektedir. Bu durum, bazı yapım eklerinin artık farklı şekil ve görevlerde kullanılmasıyla da şaşırtıcı bir durum arz etmektedir. Kelimenin türetmeye uğraması, onun aldığı ekle ya da eklerle birlikte anlam değişmesine uğrayarak yeni bir kimlik kazanmasıdır. Burada tarihî süreçlerde gelişen dilimizin geçmişten günümüze kullanılagelen yapım eklerindeki hem anlamsal hem de sayı bakımından değişimi incelendiğinde önemli veriler ortaya çıkmaktadır. Türkiye Türkçesi ve Eski Türkçe Dönemi incelendiğinde karşımıza çıkan en önemli konunun aslında Eski Türkçe Dönemi'nde kullanılan ama günümüz Türkiye Türkçesinde kullanılmayan yapım eklerinin ne derecede kullanımdan düşme oranıdır. Bu konuda birçok araştırma mevcuttur.

Eski Türkçe Dönemi'nde bulunan bazı yapım ekleri, Türkiye Türkçesi ile ilişkisi nedeniyle farklılaşma gösterebilmektedir. Kullanımdan düşmüş yapım eklerinin olduğu da göze çarpan önemli bir nokta olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunların kullanım alanına ve sahasına göre incelediğimiz zaman çeşitli görüşlerin ortaya atıldığını görmekteyiz.

Eski Türkçe Dönemi'nde bulunan sözcükler üzerine çalışma yaparken özellikle Türkiye Türkçesi çatı ekleri özelinde geçişsiz fiillerin nesne almaması, bir durum karışıklığına neden olmaktadır. Eski Türkçe Dönemi'ne ait yapım eklerinin açıklaması sırasında bunlara da yer verilmektedir. Çeşitli bulgular neticesinde az sayıda örnek barındıran bazı eklerin de kullanım sahası incelenmektedir. Bu sonuçlara dair önemli tespitler ayrıca bu makalede sunulmaktadır. Türk dilini geçmiş dönemlere götürmeden önce aşağıda verilen güncel yapım eklerine dair tablo okuyucuya aktarılmaktadır:

Tablo 1: Türkiye Türkçesinde Kullanılan Yapım Ekleri

Addan Ad Yapım Eki	Addan Eylem Yapım Eki	Eylemden Ad Yapma Eki	Eylemden Eylem Yapma Eki
-A	-A-	-(A)nAk	-A-
-Aç	-A-	-(A)v	-AlA-
-Ak	-Al-	-A	-Ar-
-Al	-An-	-Aç	-DAr-
-AlAk	-Ar-	-AcAk	-Dİr- / -DUR-

			<
			-t-Ur-
-Am	-Ar-	-AcAn	-DIr- / -DUr-
-An	-Aş-	-AGAn	-DIr- / -DUr-
-(ş)Ar	-DA-	-AGU	-I- / -U-
-ArI	-DA-	-Ak	-k- / -(I)k- / - (U)k-
-arık	-k-	-AlAk	-(I)l- / -(U)l-
-At	-I-	-AlgA	-(I)l- / -(U)l-
-Ay	-kIr	-Am	-mA-
-Az	-I-	-AmAç	-mAIA-
			<mA+lA-
-CA	-lA(n)-	-AmAk	-mAş<- m+A-ş-
-cAğIz	-msA-	-AmIk	-n- / -(I)n- / - (U)n-
-cAk	-r-	-An	-n-
-cel	-rgA-	-Ar/-r	-p-
-CI	-sA-	-ArI	-(I)r- / -(U)r-
			< Eski Türkçe - (U)r-
-CIk	-sIn-	-AsI	-(I)ş- / -(U)ş-
-CII		-Ay	-(I)ştIr- / - (U)ştUr- <- (I)ş-/-(U)ş- + -tIr- / -tUr-
-cIIAyIn		-bAç	-t-, -(I)t- / - (U)t-
-ç		-CA	-y- < -d-
-çın		-cAk	-(I)z- / - (U)z-
-DA		-ceme	

-dak	-daç
-DAm	-DI
-DAn	-dıç
-DAş	-Dlk
-DIrIk	-dırak
-düz	-ebe
-GA	-GA
-gIl	-GAç
-k	-GAn
-kAn	-GI
-kek	-GIç
-ki	-GIn
-I	-GIIt
-IA	-I
-IAk	-IcI
-lan	-Iş
-IAyIn	-k
-II...-II	-m
-II	-mA
-IIk	-mAcA
-m	-mAç
-mAç	-mAk
-mAn	-mAn
-mer	-mAz
-mık	-mIk
-msAr	-mIr
-msI	-mIş
-mtII	-n
-mtırak	-nç
-n	-ntI
-ncI	-pak
-rA	-sAl
-rAk	-sI
-sAk	-ş

-sAl	-t
-sI	-van
-sIk	
-sIl	
-sIz	
-ş	
-şIn	
-t	
-tay	
-tI	
-z	

Kaynak: Korkmaz (2003: s.123-136) ve Eker (2016: s.266-283).

Yukarıdaki tabloya göre aynı yapım eklerinin farklı işlevlerini belirtmek üzere aşağıda açıklaması yapılmaktadır:

+A- addan eylem yapım eki, adlardan geçişli ve geçişsiz eylemler yapar: tüne-, kına- (<Eski Türkçe kın-a) vb.

+Ar- addan eylem yapım eki, genellikle renk adlarından geçişli ve geçişsiz eylemler yapar: yeşer- (yaş+er-), başar- vb.

-Dir- / -DUR- eylemden eylem yapım eki, bazı fiillerde ettirgenlik işlevinden çok “olanak sağlama, sebep olma” gibi bir işlev kaymasına uğramıştır. Bazı durumlarda da ettirgenlik işlevini kaybederek kalıplaşmış ve yeni anlamlar ortaya çıkmıştır: küstür-, sezdir-, yıldır-, "delirmek" vb.

-DA+ eylemden ad yapım eki, geçişli eylemler yapar ve tek başına kullanılmayan yansıma sözcüklerden geçişsiz eylemler yapar, kullanım sıklığı çok azdır: al-da-t- ‘aldatmak’, fısılda- vb.

-(I)l- / -(U)l- eylemden eylem yapım ekinin kullanım alanı çok yoğundur. Genelde edilgen çatı eki olma özelliğiyle karşımıza çıkar ve yeni kelimeler türetir. Bazı durumlarda da edilgenlik işlevini kaybeder ve kökle kaynaşarak yeni geçişsiz fiiller üretir. Bu ekin oluş ve dönüşlülük işlevi ağır basmaktadır: yazıl-, yorul-, atıl- "saldırmak" vb.

-n- eylemden eylem yapım eki, sonu ünlü ile biten fiillere eklendiğinde kökle iyiden iyiye kaynaşarak onun ayrılmaz bir parçası hâline gelir. Bu köklerin yalın biçimleri artık kullanılıştan düşmüş bulunmaktadır: dadan-, davran- vb.

Bazı eklerin aynı olmasına rağmen farklı kullanım alanlarına sahip oldukları görülmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken bir diğer faktör de Türkiye Türkçesinde bulunan yapım eklerinin

kullanımının azalması ya da kullanım niteliğiyle farklı görevlere evrilmiş olmasıdır. Eklerin farklı görevlere evrilmesi, Eski Türkçe Dönemi ile bağlantılı olduğu için bunlara değinmek gerekmektedir. Çalışmanın ikinci bölümünde, Eski Türkçe Dönemi'nde bulunan yapım ekleri ile benzerlik ve ayrılıklar noktasında öncü kaynaklardan değerlendirmeler sunulacaktır.

2. LİTERATÜR İNCELEMESİ

Öncelikli olarak Türkiye Türkçesindeki yapım eklerinin Eski Türkçe Dönemi ile bağlantıları noktasında çeşitli görüşlere yer verilecektir. Bir durumu daha iyi izah etmek gerekir ki bu yapım ekleri noktasında, farklı görüşlerin bulunması bazı yapım ekleri nazarında yeni süreçlerin olduğunu göstermektedir. Sadece öncü kaynaklar ile yetinmeyip Türkiye Türkçesinde bırakılan izi de yansıtmaktadır. Eski Türkçe Dönemi'nden Türkiye Türkçesine kadar değişim gösteren bu yapım ekleri hakkında bulgulara geçiş süreci, Eski Türkçedeki yapım eklerinin kavranmasıyla mümkün olmaktadır.

Eski Türkçe Dönemi'ne ait olan yapım eklerine aşağıda yer verilmektedir:

2.1. Addan Ad Yapan Ekler

+A+ , Yildirim (2019: s.68)'a göre bu ek, sadece *üze* sözcüğünde tespit edilmiştir.

“*üze* ‘üzerinde’: *üz+e*, < **üz* ‘üst, üst taraf’ (Tekin, 2003: s.80).”

Tekin (2003: s.80)'e göre bu ekin yukarıdaki örnekten de anlaşılacağı üzere Türkiye Türkçesindeki karşılığı olarak *bulunma durumu eki* “*üzeri+n+de*” görevinde kullanıldığı anlaşılmaktadır. Türkiye Türkçesinde bu yapım eki, doğrudan isim türetme göreviyle karşımıza çıkar. Bu bağlamda, kullanım itibarıyla Eski Türkçe Dönemi'ne göre farklılık göstermektedir. Türkiye Türkçesindeki örnekten de bunu anlamaktayız: *ilke* “*ilk+e*” vb.

+Ak+ , *Çorak*, *başak* ve *erkek* gibi kelimelerde günümüzde de işlek olarak görülür. Özellikle burada dikkat edilmesi gereken unsur; günümüzde organ isimleri için kullanılan *böbrek*, *ayak* vb. kelimelerin direkt kök olarak kullanılmasıdır çünkü sonuna aldığı yapım eki ile beraber kalıplaşmış (yapım eki ile kaynaşmış) bir hâl almıştır. Tekin (2003: s.80), bu ekin örneğini kendi kitabında yapım eki olarak vermektedir.

+An+ , Kullanım itibarıyla günümüzde Türkiye Türkçesinde *oğlan* vb. birkaç sözcükte yaşamaktadır. Eker (2016: s.270), Eski Türkçe Dönemi'nde ve daha eski dönemlerde çoğul anlamlı sözcükler ürettiği konusunda bir ihtimal olduğunu dile getirmektedir. Tekin (2003: s.80)'de bu eki, Küli Çor Yazıtı'nın doğu yüzündeki incelemelerle vermiştir:

“*yägrän* ‘kestane rengi (at donu)’ ‘(Küli Çor doğu yüzü 3, 9)’ < *yägir* ‘ceylan’, (Küli Çor doğu

yüzü 6); krş. Hak. çigrän ‘kestane rengi’, Tat. cirän ay. , yak. siär ay. < *yägir.”

Yukarıdan da anlaşılacağı üzere bu yapım ekinin kullanım itibarıyla farklı görevleri olduğu ortaya çıkmaktadır. Buna örnek olarak ise Türkel (2024: s.119)’in *saban* “çift sürmeye yarayan alet” sözcüğü özelinde yapmış olduğu etimolojik inceleme önemli bir örnektir çünkü sözcük Eski Türkçe Dönemi’nde ve Harezmi Türkçesi Dönemi’nde de karşımıza çıktığı için değerlidir. Yalnızca sözcük özelindeki morfolojik çalışmalar çok tartışmalıdır. Sözcüğün günümüzde var olan *sap+* isminden mi yoksa *sapla-* fiilinden mi geldiği tartışmaya açık bir gerçektir.

+(X)ç+ ; Küçültme, sevgi ve okşama anlamı taşıyan bir ek olarak tanımlanmış ve "anneciğim" örneği "*ög+üç+üm*" şeklinde, "*babacığım*" ise "*ata+ç+ım*" biçiminde örneklendirilmiştir (Gabain, 1988: s.43). Türkiye Türkçesinde az sayıda olsa da *anaç*, *babaç* vb. örneklerde yaşamaktadır. Dikkat edilmesi gereken bir nokta da Eski Türkçe Dönemi’nde genellikle bu ek, günümüzde *+cık+*, *+cik+* ekine karşılık gelmektedir.

+çI+ ekinin 8. yy. dan önce de kullanıldığını düşünmektedir ve aynı zamanda o dönemden günümüze kadar işlek olduğunu da belirten Clauson, bu ekin halen işlek olan bir ek olduğunu da söylemektedir (Clauson, 2007: s.188). Tekin (2003: s.81) de bu yapım ekinin meslek mensubu ya da bir işi sürekli yapan anlamında isimler türettiğini belirtir. Tekin (2003: s.81), bu ekle ilgili Tunyukuk Yazıtı’ndan şu örneği vermiştir: *yagıç* "savaşçı, savaşı yöneten" < *yagı* "savaş; düşman".

+DAş+ ; Gabain, (1988: s.46) yaptığı incelemede, "*kadaş*" (kardeş) ve "*karındaş*" (kardeş) kelimelerindeki "-daş" ekinin, beraberlik, ortaklık ve yoldaşlık anlamlarını taşıyan bir ek olduğunu vurgulamıştır. Bu kelimeleri "*ka+daş*" ve "*karın+daş*" şeklinde morfolojik olarak ele alıp açıklamıştır.

+dem+ ; Gabain, (1988: s.46) nadiren kullanılan bir ekten bahseder ve bu ekin yapısını *+tam* < *ta-m* şeklinde değerlendirerek, *+tağ* ve *+taş* ekleriyle ilgili gözlemler yapar. Örnek olarak "*erdem*" (güç, yiğitlik, erdem) < *er+dem* ve "*kündem*" (güneşli) < *kün+dem* gibi kelimelere yer verir. Yıldırım (2019: s.70) da Yenisey Yazıtları’nda *+dem+* ekinin sadece *erdem* sözcüğünde tespit edildiğini söyler.

+dXn+ ; Eski Türkçede bulunan bu ek, o dönemde kullanım itibarıyla durum eki göreviyle karşımıza çıkar. Clauson, (2007: s.185-196) bu yapım ekinin *-dun/-dün(-tun/-tün)* -dın çıkma hâinden farklı, eski bir çekim olması muhtemeldir görüşünü savunur: *öñ>öñdün* “önünde, ön tarafta”.

+gAç+ , Bu yapım eki, küçültme işleviyle karşımıza çıkar: *ıgaç* “ağaç” < *ı* “orman” (Tekin, 2003: s.82). Türkiye Türkçesinde doğrudan işlek bir ek değildir çünkü Türkiye Türkçesindeki *ağaç* örneğine baktığımız zaman ekle zamanla kalıplaştığını ve kelimenin de tamamı kök hâline gelmiştir. Böylelikle bu yapım eki, kullanımdan düşmüştür.

+gArU+ ; Tekin, (2003: s.82) bu ekin yönelme durumu eki olduğunu söyler ve *yırgaru* "kuzeye

doğru, kuzeyde" örneğini verir. Clauson, (2007: s.185-196) *-ru -rü* ekleriyle aynı anlamı verdiğini savunur. Bu eklerin genellikle yönelme hâl ekiyle birleşerek kullanıldığı belirtilse de bulunma hâli ekinin *-ka, -ke* olduğu zamanlarda *"-ğa"* ve *"-ge"* eklerinin de kullanılması, bu açıklamanın doğruluğunun tartışılmaya açık olacağını, yani ekin kullanım itibarıyla görev tanımı yapılmasının yanlış olduğunu söylemektedir.

+gU+ Erdal, (1991: s.162-165) **{+AgU}**, **{+AñU}** ve **{+gU}** eklerini ele alarak, ilk iki ekin tabanın işaret ettiği vücut uzuvlarının kişiye ait, yani kişisel özellik taşıyan adlar türettiğini belirtmiştir. Araştırmacı, **{+gU}** ekinin ise ruhsal durumlarla ilişkilendirilmesi nedeniyle, bu eklerin benzer bir işlevi yerine getirebileceğini ifade etmiştir (bkz. Erdal, 1991: s.162-165).

Seyrek kullanılan bu ekin sıfat ve isim yaptığını belirten araştırmacı, esengü “sağlamlık, sıhhat, afiyet” < *esen+gü*, oğlangu “çocuk gibi muamele edilen, nazik” < *oğlangu* gibi örnekler verir (Gabain, 1988: s.45). Yıldırım (2019: s.70) ise **+gU+** ekinin Yenisey Yazıtları’nda sadece *edgü* sözcüğünde geçtiğini söylemektedir.

+k+ ; Tekin, (2003: s.82) bu yapım ekinin şu sözcükte olduğunu belirtmektedir: *ilk* “ilk, birinci olarak” örneğini vermektedir.

+ka+ ekinin verme-bulunma durum eki olduğunu söyleyen araştırmacı, sadece şu sözcükte bulunduğunu belirtir: *arka* “arka, geri” (Küli Çor Yazıtı Doğu yüzü 9) < **ār*; krş. *ārt* “dağ yolu, dağ beli” (Tekin, 2003: s.82).

+kAn+ ekinin yalnızca ünvan ve özel adlarda olduğunu söyleyen araştırmacı, *tāñrikān* “tanrısıl, tanrı gibi (kağan ünvanı)” (Ongin Yazıtı 5 vb.) örneğini vermektedir (Tekin, 2003: s.82). Türkiye Türkçesinde de yine bu açıklamayı doğrular nitelikte olan *başkan* (baş+kan+) vb. örnekler verilebilmektedir.

+kI+, **+gI+** ; Clauson, (2007: s.185-196) bu ekin sıfat yapan ve aitlik anlamı veren bir ek olarak “-ki” nin işlevini ele almış ve bu ekin, günümüzde özellikle ilgi ve bulunma hâli ekini almış isimlere getirildiğini belirtmiştir. Örneğin, *"içre"* > *"içreki"* şeklinde bir dönüşüm göstermektedir.

+kIñA+ ; Tekin, (2003: s.83) bu ekin küçültme isimleri ürettiğini söylemektedir ancak Türkiye Türkçesinde kullanımdan düşmüştür, yani işlek değildir.

+II+ ekinin Eski Türkçe Dönemi’nde renk adları türettiğini söylemektedir (Tekin, 2003: s.83). Türkiye Türkçesinde de karşımıza çıkan bu ek hakkında *yeşil*, *kızıl* vb. örneklerde rastlamak mümkündür.

+IXg+ ; addan ad yapım ekleri arasında olan bu ekin, en çok kullanılan iki ekten birisi olduğunu söylemektedir (bkz. Şimşek, 2014). Buna istinaden sahiplik anlamı taşıyan sıfatlar türeten bu eklerle

ilgili olarak, "başlıg" (baş+līg), "tizlig" (tiz+līg), ve "künlg" (kün+līg) gibi örnekler sunulmaktadır (Tekin, 2003: s.83).

+IXk+ ; Gabain, (1988: s.44) belirttiği ekin soyut ve somut isimler ile sıfatlar türettiğini ve Moğolcada da benzer işlevle kullanıldığını vurgulamaktadır: ağılık “ambar, hazine” < ağı+lık vb. örnekler verir. Şimşek (bkz. 2014) ise Yenisey Yazıtları’nda sadece üç örnekte görüldüğünü söylemektedir.

+mAk+ ; Tekin, (2003: s.84) *Köküzmäk* “göğüs zırhı” (Miran C 6) < **köküz* örneğini vermiştir. Günümüzde bu yapının karşılığı bulunmamaktadır çünkü direkt isimden isim yapan görevinde kullanım göstermemektedir.

+mAn+ yapım ekinin küçültme sıfatı eki olduğunu söyleyen araştırmacı, ancak bunu ihtimal dâhilinde olduğunu da göstergelerle ifade eder (bkz. Tekin, 2003: s.84). Türkiye Türkçesinde ise bu yapım eki, kullanım alanı çok sık değildir ama bulunmaktadır.

+un+; Tekin, (2003: s.84) yalnızca *bodun* kelimesinde bu ekin olduğunu söylemektedir. Ekin karşılığına Türkiye Türkçesinde rastlanmamaktadır çünkü topluluk isimleri yapan bu ek; Türkiye Türkçesindeki benzer yapım eklerinde, görev itibarıyla farklılık göstermektedir.

+mIş+ ; Şimşek, (bkz. 2014) bu ekin Yenisey Yazıtları’nda sadece *altmış* ve *yetmiş* örneklerinde görüldüğünü belirtmektedir. Bu sözcükler halen işlek bir yapıdadır fakat kalıplaşmıştır.

+(X)nç+ ; Eski Türkçe Dönemi’nde bu ekin sıra sayıları eki olduğunu söylemektedir (bkz. Tekin, 2003: s.84). Türkiye Türkçesindeki **+ncI+** ekinin karşılığı olan bu ek; törtünç “dördüncü”, bişinç “beşinci” vb. şekilde karşımıza çıkmaktadır.

+ŋ+ ; Yıldırım, (bkz. 2019: s.73) bu ekin sadece *kaŋ* sözcüğünde tespit edildiğini söylemektedir. Bu ek hakkında daha fazla araştırma yapılması gerekmektedir çünkü ekin kapsamlı incelemesi bulunmamaktadır.

+rAk+ ; Şimşek, (bkz. 2014) bu yapım ekine *begrekim* “soylu beyim” < *beg+rek+im* örneğini vermektedir. Türkiye Türkçesi ağızlarında *küçürek* kelimesi nadide örneklerdendir.

+rA+ ; Tekin, (2003: s.84) bu ekin yer zarfları türettiğini söyler ve *taşra* “dışarıya, dışarıda” vb. örnekler de vermektedir. Eski Anadolu Türkçesinde *içre* vb. ifadeler, Türkiye Türkçesinde de *taşra* “başkente uzak yer” anlamında kullanılmaktadır. *Buğra* ismi özelinde de yaşaması tesadüf değildir çünkü Eski Türkçede bu isim *erkek deve* anlamına gelmektedir ve Türkiye Türkçesinde şu an için insanlara bile verilebilmektedir.

+sIg+ ; Tekin, (2003: s.84) bu ekin benzerlik sıfatları türettiğini söylemektedir: *yılsıg* “müreffeh, zengin, mutlu” örneğini verir. Kullanım itibarıyla Türkiye Türkçesinde kullanımdan

düşmüştür.

+sXz+ , Yenisey Yazıtları'nda en fazla kullanılan eklerden biridir. Tekin, (2003: s.84) bu ekin yokluk sıfatları türettiğini belirtir: *aşsız* “yiyeceksiz, yemeksiz” vb. örnekler vermektedir. Türkiye Türkçesinde de çok sık kullanılan bir ektir. *Görgüsüz, yolsuz* vb. örneklerde görülmektedir.

+Aş+ ; Tekin, (2003: s.85) bu yapım ekine sadece şu örnekte yer vermiştir: *künüş* “gün ışığı, güneşli yer”. Türkiye Türkçesinde bu yapım ekinin de kullanımı vardır fakat çok sık bir alana sahip olduğu söylenememektedir. *Savaş* vb. örneklerde görülmektedir.

+(X)ş+ ; Tekin, (2003: s.85) bu yapım ekine *agış* “servet, mal, mülk” vb. örneklerde rastladığını belirtmektedir. Türkiye Türkçesinde belirli örnekler dışında yok denecek kadar az olan bir ektir: *geniş* “*gen+iş+*” vb.

+t+ ; ekinin, eski çokluk eki olabileceğini belirtmektedir (bkz. Tekin, 2003: s.85). Ek hakkında net bir beyan ve fikir olmaması sebebiyle araştırılması gerekmektedir.

+tI , +dI, Bu ekin isimden zarf türettiğini söylemektedir: *amtı* “şimdi” (Tekin, 2003: s.85). Türkiye Türkçesinde bu aynı görevle kullanımı yoktur fakat yansıma seslerle türetme gerçekleştirilebilmektedir.

+z+ , Türkiye Türkçesindeki kullanımıyla benzer bir yapı vardır. Gabain (1988: s.46), bu ekin ikilik belirttiğini savunur ve birkaç örnek vermektedir: *tiz* “diz” vb.

2.2. Addan Eylem Yapan Ekler

+A- , Bu ekin daha çok geçişsiz eylemler türettiğini söylemektedir: *kürä-* “kaçak olmak, bağımsız olmak” vb. örnekler vermektedir (Tekin, 2003: s.85-86). Türkiye Türkçesinde hem geçişli hem de geçişsiz fiiller yapabilen bu ek, *benze-* vb. örneğinde geçişsiz, *ada-* örneğinde geçişli fiil yapmıştır. Bu bağlamda Türkiye Türkçesinde kullanışlı bir yapısı bulunmaktadır ve daha birçok örnek verilebilmektedir.

+(A)d- , Bu ekin geçişsiz eylemler türettiğini söylemektedir: *kulad-* “köle olmak” vb. örnekler verir (Tekin, 2003: s.86). Türkiye Türkçesinde kullanım sahasına bakıldığı zaman karşımıza çıkmamaktadır.

+sIrA- , Bu ekin “*yoksun ol-*” anlamında fiiller türettiğini ve etimolojik olarak addan ad yapım eki +sız/+siz ile bağlantısı noktasında görüşler olduğunu söylemektedir (Clouston, 2007: s.194). Bu ek özelinde Türkiye Türkçesinde kullanım alanı gösteren bir örnek bulunmamaktadır.

+(A)r- , Bu ek için *tañlar-* “şafak sökmek, tan ağarmak” örneğini vermektedir (Tekin, 2003: s.86). Türkiye Türkçesinde bu eke gelen karşılık çokça bulunmaktadır ancak iki adet -Ar+ eki bulunmaktadır. Sıfat yapan ve renk adlarından türetme işleri yapan -Ar+ ekinin olması daha muhtemel

görülmektedir. İsimden fiil olarak *yaş+er-* “yeşer-“ vb. örnekler Türkiye Türkçesinde bulunmaktadır.

+dl- , Bu ek için *udl-* “uyumak” örneğini vermektedir. (Tekin, 2003: s.86). Türkiye Türkçesinde kullanım sahasında görülmemektedir.

+gAr- , Bu ekin geçişli eylemler türettiğini söylemektedir: *içgār-* “bağımlı kılmak” vb. örnekler vermektedir. (Tekin, 2003: s.86). Türkiye Türkçesindeki geçişli eylem yapan *+Ar-* ekine karşılık gelmektedir ve buna *başar-* , *onar-* vb. fiillerini örnek gösterebilmektedir.

+I- , Bu ekin daha çok geçişsiz eylemler türettiğini söylemektedir: *biti-* “yazmak” vb. örnekler verir (Tekin, 2003: s.87). Türkiye Türkçesinde de bu yapım eki bazı örneklerde yaşar fakat kullanım sıklığı düşüktür: *ağır+ı* “ağrı” vb.

+(I)k- , Bu ekin geçişsiz eylemler türettiğini söyler: *taşık-* “çıkmak”, *tagık-* “dağa çıkmak” vb. örnekler vermektedir (Tekin, 2003: s.87). Türkiye Türkçesinde buna örnek olarak *gözük-* ve *acık-* vb. örnekler verilebilmektedir.

+kA- , Yenisey Yazıtları’nda yalnızca bir sözcükte tespit edildiğini söylemektedir (bkz. Şimşek, 2014). Türkiye Türkçesi bu yapım eki, bu görev ile bulunmamaktadır.

+rA- ; Tekin, yansıma eylemler türettiğini söylemektedir (Tekin, 2003: s.87). Türkiye Türkçesinde bu ek hakkında çok fazla örnek olmadığı için detaylı açıklama yapılamamaktadır. Yalnızca *kekre-* “acı bir tat bırakmak, acı bir tat” eylemi dikkat çeken bir örnektir fakat Türkiye Türkçesinde şu an bazı ağızlarda kalmış bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Üstelik sondaki *+ra-* addan eylem yapım eki olduğu görüşleri tartışmalıdır.

+lA- ; Öner, (2003 s.66) Eski Türkçe Dönemi’nde bu ekin *edgüleş-*, *edle-*, *eligleş-* vb. örneklerde olduğunu söylemektedir. Türkiye Türkçesinde de çok işlek bir kullanım alanı olan bu ek, hâlen sık kullanımlarla karşımıza çıkmaktadır. Örnek olarak: *gözle-*, *izle-* vb. örnekler verilmektedir.

+(X)rkA- , *Tokurkak* sözcüğündeki **tokurka-* “kendini yok saymak” (Kül Tigin güney 8, Bilge Kagan kuzey 6) < *tok* örneğini vermektedir (Tekin, 2003: s.88).

+U- , Bu yapım ekiyle ilgili *yagut-* , *yaru-* örneklerini vermektedir. (Tekin, 2003: s.88). Türkiye Türkçesinde kullanım sahasında gözlenmemektedir.

+sA- ; Bu ek hakkında, isim bildiren eylemler türettiğini söylemektedir (Erdal, 1991: s.525). Türkiye Türkçesinde kullanım sıklığı az olan eklerden olsa da *garipse-* vb. örnek kullanım alanları da vardır.

2.3. Eylemden Ad Yapan Ekler

-A+ ekinin eylem zarf eki olduğunu söylemektedir: *yana* “yine, tekrar” (Kül Tigin Yazıtı doğu yüzü 10, vb.) < *yan-* “dönmek” vb. örnekler vermektedir (Tekin, 2003: s.88-89). Türkiye Türkçesinde

bu yapım ekine verilebilecek *oya*, *doğa* vb. örnekler sınırlı sayıda da olsa bulunmaktadır. Eker, (2016: s.279) bu eki Türkiye Türkçesinde zarf-fiil eki olan –A’nın donmuş biçimi olarak görmektedir.

-DAçI+ ; Tekin, (2003: s.89) bu eki gelecek zaman eylem sıfatı olarak verir: *kältäçi* “gelecek olanlar” örneğini vermektedir. Türkiye Türkçesinde bu ek yoktur fakat bu ekin görevini üstlenen –AcAk sıfat fiil eki ve gelecek zaman eki bulunmaktadır.

-DOK+ Tekin, (2003: s.89) bu ekin geçmiş zamanın eylem sıfatı yaptığını söylemektedir ve *bardok* "varılan, gidilen ", *tögdök* "çatışma, savaş" vb. örnekler vermektedir. Türkiye Türkçesinde bu ekin kullanımına dair bir örneğe rastlanmamaktadır.

-(X)g+ ; Tekin, (2003: s.89) eylem sonucunu bildiren isimler ürettiğini söylemektedir: *bilig* “bilgi”, *bitig* “yazı” vb. örnekler vermektedir.

-gA+ ; Tekin, (2003: s.89) bu ekle ilgili *bilgä* “bilge”, *kısga* “kısa” vb. örnekleri vermiştir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti sınırları içinde net olarak kullanım sahası içeren ek hakkında *süpürge*, *bölge* vb. örnekler verilebilmektedir.

-gAn+ ekiyle ilgili *kapgan* (Böğü Kağan’ın ünvanı) “kapan, yakalayan” vb. örnekler verilmiştir (Tekin, 2003: s.90). Bu ek, Türkiye Türkçesinde sıfat-fiil eki gibi kullanılmamaktadır. Daha çok eylemin niteliğini vurgular bir vaziyette, *çalışkan* vb. örneklerde olduğu gibi görülmektedir.

-(X)gmA+ ; Tekin, (2003: s.90) bu eki eyleyici adları türeten ek olarak belirtmiştir. Clauson (2007: s.191) ise 11.yy.dan sonra işlekliliğini yitirmiş bir ek olduğunu belirtmektedir.

-gU+ ; Hacıeminoğlu, (2008: s.19) Türk dilinin hemen her döneminde ve çeşitli alanlarında sıkça kullanılan bir ek olan –gU ekini "başka, yabancı" anlamındaki *adına-gu*, "borç" anlamındaki *bergü* ve "kaygı" anlamındaki *kad-gu* gibi örneklerle açıklamaktadır. Türkiye Türkçesinde ise bu eke örnek verilebilmektedir: “*olgu*” ol-gu+, “*görgü*” gör-gü+ vb.

-gUçI+ ; Tekin, (2003: s.90) bu eki de eyleyici adları türeten ek diye belirtmiştir: *ayguçı* “kağan danışmanı”, *itgüçi* “yapan, eden” vb. örnekler vermektedir.

Bu ek, Harezmi Türkçesinde de korunur fakat Oğuzca etkisiyle şu an için Türkiye Türkçesine yansımış hali –IçI+ şeklindedir. Örnek olarak: *yapıcı*, *sürücü* vb. örnekler verilmektedir.

-gUIUk+ ekinin eylem adları türettiğini söylemektedir ve *topulguluk* “delmek”, *üzgünlük* “kırmak, kesmek” örneklerini vermiştir (Tekin, 2003: s.90).

Yıldız, (2018: s.11) ise Kutadgu Bilig’de –gU sıfat fiil ekinin üzerine getirilen yapım ekleriyle oluştuğunu belirtmektedir. Türkiye Türkçesinde bu kullanıma benzer yapılar vardır fakat değişkenlik göstermektedir. Örnek olarak: *korkuluk* “*kork-u+luk+*”, *uykuluk* “*uyu-ku+luk+*” vb. örnekler verilmektedir fakat ekin birebir kullanımı bulunmamaktadır. Sadece aynı şekli, isimden türetilmiş bir

kelime olan ve devamında da isimden isim yapım eki alan *özgürlük* “öz+gü+lük+” kelimesinde bulunmaktadır ancak fiilden türetim yapılmadığı için de birebir aynı değildir.

-I+ ,Türkiye Türkçesi ile net bir bağlantısı olması sebebiyle Eker’in şu tanımına dikkat edilmesi gerekmektedir:

“Çok yaygın kullanım alanı bulan eklerdendir. Bu ekte -Ma ve -MAk’ın aksine genellikle hareket anlamı yoktur: *diri* (<< Eski Türkçe Dönemi tir- ‘diri olmak; yaşamak’), *ölü*, *yazı* ‘ova’ , *açı* ‘zaviye, bucak’, batı vb. (Eker, 2016: s.281).”

-(U)k+ ekinin eylem sonucu adlar ve nitelikler türettiğini söyleyen araştırmacı, *artuk* “çok, fazla”, *ögsük* “eksik” vb. örnekler verir (Tekin, 2003: s.90-91). Türkiye Türkçesinde de *düşük*, *açık* vb. örneklerde karşımıza çıkmaktadır.

-kun+ ekiyle ilgili verilen örnek morfolojik açıdan Türkiye Türkçesindeki bazı örneklerle benzer ancak kitapta gösterilen örnek üzerinde düşünülmesi gereken ve morfolojik açıdan tekrar değerlendirmeye alınması gereken noktalar (sadece bu ekle ilgili verilen örnek için) bulunmaktadır (bkz. Tekin, 2003: s.91).

-(X)l+ ekinin Eski Türkçe Dönemi’nde *inal*, *tükel*, *kısıl* ‘vadi’ sözcüklerinde görüldüğünü ve bu ekin Türkiye Türkçesinde *ışıl* ve yeni türetilen sözcüklerden *okul* kelimesinde de yer aldığını söylemektedir (Eker, 2016: s.281).

-(X)m+ ; Hacıemioğlu, (2008: s.25) bu ekin işlek olduğunu söyler ve soyut kavram isimleri türettiğini belirtir: *agım* “çıkma, yükselme” < ag-ım vb. örnekler verir. Türkiye Türkçesinde ise bu ekin kalıcı adlarda; *yatırım*, *yönetim* vb. örneklerde karşımıza çıktığını görmekteyiz.

-mAk+; Şimşek, (2014: s.38) bu eke sadece şu örneği verir: tüşürmek ertiniz “söylemek istediniz.” Tekin (2003: s.92) ise bu eke sadece *armakçisin* sözcüğündeki *armak* “aldatmak” < *ar- örneğini vermiştir. Türkiye Türkçesinde mastar eki olarak da anılan bu ekin kullanım sahası geniştir.

-mAn+ ; Clauson, (2007: s.194) bu ekin işlevinin tam olarak belli olmadığını söyler ve ört- > örtmen “örtü, battaniye” örneğini vermiştir. Türkiye Türkçesinde bu ekin birçok örneği vardır ancak eş sesli sözcük olarak kabul edebileceğimiz kelime köklerinde daha çok görmemiz mümkündür: *azman*, *seçmen* vb.

-miş+ ekinin Eski Türkçe Dönemi’nde geçmiş zaman eylem sıfatı türettiğini söyler (Tekin, 2003: s.92). Türkiye Türkçesinde öğrenilen geçmiş zaman ekinin donarak ve kökle kalıplaşması sonucu çeşitli örnekler oluşmuştur: *dolmuş* vb.

-(X)n+ ekinin eylem sonucu adlar türeten bir ek olduğunu belirten araştırmacı, *bulun* “tutsak, esir”, *kıyın* “ceza” vb. örnekler sunmaktadır (Tekin, 2003: s.92). Türkiye Türkçesinde kullanımı sık

olan bir ektir ve *basın, yayın* vb. örneklerde karşımıza çıkmaktadır.

-(X)nç+ ekin eş anlamlı *-n* ve *-ç*'den oluşan birleşik bir ek olduğunu belirtir (Gabain, 1988: s.54). Eker'in Türkiye Türkçesinde kullandığımız *-nç+* yapım ekine dair görüşleri de bunu destekler niteliktedir: *utanç, inanç, gülünç* vb. örnekler vermiştir (bkz. 2016: s.282).

-(X)nçU+ , bu ekin eyleyici ekleri türeten ek olarak açıklar ve *öğrünçü* “sevinç, neşe” < *ögür-*, *ögir-* “sevinmek” vb. örnekler vermektedir (Tekin, 2003: s.93). Türkiye Türkçesinde bu yapım ekine rastlanmamaktadır.

-p+ ; Tekin, (bkz. 2003: s.93) bu yapım ekinin eylem zarfı eki olma ihtimalini belirtir. Bu ekin kullanım alanına bakıldığı zaman, Türkiye Türkçesine yansımayan bir ek olarak karşımıza çıkmaktadır.

-sIk+ ekine *tosık* “mutlak doycak olma” < *to- “doymak” örneğini veren araştırmacı, bu ekin gelecek zaman-gereklilik eylem adları eki olduğunu söylemektedir (Tekin, 2003: s.93).

-(X)ş+ eki için, fiilin sonucunu bildiren soyut isimler türettiğini belirterek *uruş* “savaş” < ur-uş, küsüş “istek” örneğini vermektedir (Gabain, 1988: s.55). Türkiye Türkçesinde bu ekle ilgili olarak *tanış-* , *oynaş-* vb. örnekler verilebilmektedir.

-(X)z+ eki için; artık canlı olmadığını vurgulayarak, *uz* “usta, iyi” < u-z, söz “söz” < sö-z gibi örnekler vermiştir (Gabain, 1988: s.55). Türkiye Türkçesinde şu anda işlek olan bir konumunda değildir.

2.4. Eylemden Eylem Yapan Ekler

-d- ekinin pekiştirme göreviyle olan bir çatı eki olarak adlandırılmıştır (Tekin, 2003: s.93). Varlığı ve işlevi konusunda görevinin belli olmadığını savunan araştırmacılar da bulunmaktadır (bkz. Clauson, 2007: s.195).

-gUr- eki de Türkiye Türkçesinde kullanım sahasından düşmüştür fakat Orta Türkçe Dönemi'ne kadar varlığını sürdürmüş olması açısından ayrıca önem arz eden ekler arasında kendine yer bulmaktadır. Tekin, (2003: s.94) bu ekle ilgili olarak *kigür-* “sokmak” , *odgur-* “uyandırmak” vb. örnekler vermiştir.

-(X)k- ekinin Türkiye Türkçesinde çok işlevli olması önem arz etmektedir çünkü bu ekin eylemi daha kuvvetli yapma, halk ağızlarında edilgen çatılı eylem yapma özelliğiyle karşımıza çıkmaktadır. Türkiye Türkçesinde bunlara dair *burk-*, *görük-* vb. örnekler verilmektedir. Eski Türkçe Dönemi'nde de buna benzer bir yapı olması günümüz Türkçesi adına önemli bir veri olarak karşımıza çıkmaktadır.

-(X)l- , edilgen çatı eki göreviyle kullanılan bu ekin Türkiye Türkçesi ile kullanımı benzer bir yapıdadır fakat bu ek özelinde değerlendirilmesi gereken önemli noktalar vardır ki geçişsiz eylemin

oluşumunda ve geçişsiz eylem sonucu yapılan yüklemde de özne belirsizliğini vurgulaması önem arz etmektedir. Burada gerçek anlamda nesne olan bir öbeğin sözde özne adıyla anılması çeşitli tartışmalara yol açmaktadır.

Örneğin; “Güzel bir ev yapıldı.” Cümlesine baktığımız zaman (Ne yapıldı? Cevap: Güzel bir ev = Gerçek anlamda nesne olan bu öge, *MEB* müfredatına göre sözde özne olarak kabul edilmektedir.) bu durum, daha detaylı incelenmesi gerekmektedir çünkü eylemi yapan *birileri*, cümlede yoktur. Dolayısıyla özne görünmez bir yapıda olup görünmeyen öznenin nesneye yüklenmesi doğru gözükmemektedir.

-IA- , yine bu ekin de Türkiye Türkçesinde benzer bir yapıda olduğunu ve sıklık çatısı göreviyle karşımıza çıktığı bilinmektedir. Tekin, (2003: s.94) bu ek için Eski Türkçe Dönemi’ne ait *kunla-* “sürekli çalmak, yağmalamak” < *kun- “çalmak” örneğini vermiştir.

-(X)n- ekinin günümüz Türkiye Türkçesinde de dönüşlü ve edilgen bir yapıda olması, Eski Türkçe Dönemi’ne benzer bir yapıda olduğunu gösteren önemli bir veridir. Türkiye Türkçesinde bununla ilgili birçok örnek verilebilmektedir: *boyandı, silindi, sevindi, yakındı* vb. örnekler bunu kanıtlar niteliktedir. Tekin, (2003: s.94) bu ek için *adrın-* “ayrılmak” < *adır-* örneğini vermektedir.

-(X)r- yapım ekinin Türkiye Türkçesindeki işlevi ettirgen çatılı eylem yapmasıdır. Bu yönüyle Eski Türkçe Dönemi’ndeki kullanımına benzer bir yapı bulunmaktadır. Bu eki; Tekin, (2003: s.95) orta çatı eki olarak adlandırmıştır ve *kir-* “girmek”, *olor* “oturmak, (tahta) oturmak” örneğini vermiştir.

-(X)ş- yapım ekinin diğer çatı eklerinde de olduğu gibi Türkiye Türkçesindeki kullanımı neredeyse aynı şekildedir. Eski Türkçe Dönemi’nde sıkça gördüğümüz ve kalıplaşmış hâliyle günümüze yansıyan *ög* “anne” kelimesinin *öglüş-* “akıl danışmak” < *ög+lä-ş-* şeklinde *-ş-* çatı ekine net bir örneği de ve buna benzer örnekleri de bulunmaktadır (Tekin, 2003: s.95).

-(X)t- yapım ekinin her dönemde işlek bir yapıda olduğu görünmektedir (Clauson, 2007: s.195). Türkiye Türkçesinde ettirgen çatı eki göreviyle benzer bir konumdadır. Tekin, (2003: s.95) bu ekle ilgili *ayıt-* “akın ettirmek, akın etmek” < *ag-* “yukarı çıkmak, yükselmek” vb. örnekler vermiştir.

-tUr- yapım ekinin aynı Türkiye Türkçesindeki gibi kullanıldığını görüyoruz fakat Türkiye Türkçesindeki bu ek, çok şekilli bir işlev göstermektedir. Bu bağlamda gelişen dilimizin bu ek özelindeki kullanımı farklılaşmıştır ve bu eki de aynı zamanda korumayı bilmiştir. Tekin, (2003: s.96) bu ek için *bintür-* “bindirmek”, *kontur* “kondurmak” gibi benzer örnekleri sunmaktadır.

-tXz- ; Clauson, (2007: s.196) bu ekin ettirgen çatı eki olduğunu belirterek Oğuzca bir ek olduğunu vurgulamaktadır. Aynı zamanda bu ekin *-dur-* ekiyle yakından ilişkisi olduğunu aktarmaktadır. Tekin, (2003: s.96) bu ek için yalnızca *altız-* “aldırtmak, yakalatmak” < **al-* örneğini

vermektedir.

-Ur- yapım ekinin Türkiye Türkçesinde kullanım sahasına göre oldurgan eyleme yakın bir kullanımı vardır fakat Eski Türkçe Dönemi'ne ait dönemlerde bir ettirgenlik işlevi gözlenmektedir. Tekin, (2003. s.96) bu ekin bir ettirgenlik eki olduğunu söylemektedir ve *ölür-* “öldürmek”, *kälür-* “getirmek” vb. örnekler vermektedir.

-(X)z- yapım eki, Türkiye Türkçesinde kendisini koruyabilmiş eklerdendir. Bu yapım Eski Türkçe Dönemi'nde ettirgen çatı eki olma göreviyle karşımıza çıkmaktadır. Tekin, (bkz. 2003: s.96) *tutuz-* “tutturmak, yakalatmak” vb. örnekler vermiştir.

-mA- yapım eki, günümüz Türkiye Türkçesindeki gibi Eski Türkçe Dönemi'nde de olumsuzluk göreviyle kullanılmaktaydı. Yenisey Yazıtları'nda en fazla kullanılan yapım eklerinden biridir.

3. YÖNTEM

Bu makalede işlenen konu, yapım ekleri üzerindeki değişkenlik faktörü ve yapım eklerinin işlevli ya da kullanımdan düşmüş olma durumları ile aktarılmaktadır. Araştırmacıların bilime katkıda bulundukları ve kazandırdıkları metinler üzerinden ekleri incelenmekte ve bu eklerin Türkiye Türkçesindeki durumları araştırılmaktadır. Ana kaynaklardan elde edilen verilere dayanarak incelenmiş olan eklerin Türkiye Türkçesinde sınırlı, az işlevli, çok işlevli ya da kullanımdan düşmüş olma durumları göze çarpan en büyük etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada kullanımdan düşmüş olan ya da anlam itibarıyla kökle beraber kaynaşp sınırlı kullanım gösteren yapım eklerindeki durum, dilin gelişimi ile alakalı olabileceği gibi dilin dış etkenler nedeniyle tahribatı sonucunda da oluşmuş olabilmektedir. Bunların daha kapsamlı araştırılması gereken bir diğer başlık olması gerekmektedir.

İncelenmiş olan yapım ekleri ele alındığında kullanımdan düşmüş olan yapım ekleri karşılaştırmalı inceleme sonucu değerlendirilmiştir. Türkiye Türkçesindeki yapım eklerinin çoğu, ekte kendini koruduğu ancak Eski Türkçe Dönemi'nde hiç de az sayılmayacak ölçüde yapım ekinin de günümüzde ya kullanımdan düşmüş ya da kullanımdan düşmek üzere olduğu görülmektedir. Unutmamak gerekir ki dilin önemli bir kültür taşıyıcısı konumunda olması, onu değerli bir hazine kılmaktadır. Bu hazinenin yansımaları da kelimelerde görülmektedir.

Araştırmacı kaynaklardan elden edilen veriler neticesinde bulgular önemli bir rol oynamaktadır. Az sayı ile sınırlı olan yerli ve yabancı araştırmacıların mahiyetli çalışmaları, tam anlamıyla yeterli olmayabilir fakat gelişen ve farkına sonradan varılmış noktalar, başka kapıları aralamak adına önemli işaretler verebilmektedirler. Bu işaretler neticesinde bu araştırmanın tespitleri önem arz etmektedir. Çeşitli öneriler de çalışmada, farklılık noktasında iz taşımaktadır. Türkiye Türkçesinde kullanımdan

düşmüş olan bu yapım ekleri, aşağıda verilen bulgular bölümünde aktarılmaktadır:

4. BULGULAR VE TARTIŞMA

Eski Türkçe Dönemi'nde işlek olup Türkiye Türkçesinde olmayan yapım ekleri aşağıda verilmektedir ve eklere dair araştırma neticeleri de yine aşağıda yer almaktadır:

4.1. Addan Ad Yapım Eki

+*dXn*+ yapım ekinin Eski Türkçe Dönemi'nde durum eki göreviyle karşımıza çıkması, bu yapım ekinin kullanımdan düşmüş olma durumunu açıklar niteliktedir.

+*gAç*+ yapım eki, *ağaç* örneğinde vardır ama kök yapısı ekle birlikte zamanla kalıplaşmış ve kelime kök hâlini almıştır. Böylelikle ek de kullanımdan düşmüştür.

+*gArU*+ tartışmalı bir ektir. Durum eki olma ihtimali yüksektir. Günümüz Türkçesinde ek, kullanımda değildir.

+*gU*+ yapım ekinin Eski Türkçe Dönemi'nde sıfat yaptığı görülmektedir ve nitelik adları ürettiği bilinmektedir. Türkiye Türkçesinde ise bu yapım eki, işlek bir durumda değildir fakat *özgü* kelimesi nadir ve istisnai bir durum barındırdığı için etimolojik olarak araştırılması gereken buna benzer kelimelere bakılması gerekmektedir.

+*k*+ yapım eki, günümüzde işlek bir ek değildir çünkü Eski Türkçe Dönemi'nde sadece bir örnekte karşımıza çıkması, onun daha fazla araştırılması gereken noktalara itmektedir. Türkiye Türkçesinde bağlantısı olabilecek *topuk*, *kabuk* vb. örnekler vardır fakat burada doğrudan bu ek özelinde olduğu konusu tartışmaya açıktır.

Bu yapım ekinin düşünülmesi gereken başka noktaları da bulunmaktadır. Örneğin, *kaymak* sözcüğünün eş sesli bir kelime olduğunu bilmekteyiz fakat bu kelimeyi direkt kök olarak almamız mümkün değildir. *Kay-* fiilinden türeyen bu kelimenin *-mak*+ fiilden isim yapım ekini almış olması da mümkün görünmemektedir çünkü sözcük, öncesinde *-ma*+ fiilden isim yapım ekini almıştır. Bir cümlede “*Onun kayma isteğini anlıyorum.*” demek: Oradaki *-ma*+ ekinin olumsuzluk değil, fiilden isim yapım eki olduğu görülmektedir çünkü *-ma-* olumsuzluk ekini aldığı zaman emir ifadesine dönüşmektedir. Bu sebeptendir ki sözcüğün *kay-ma+k*+ şeklinde morfolojik tahlilini de mümkün kılar ve bu yapım ekinin de kullanıma açık olduğu anlaşılabilmektedir. Bunlar bir ek özelinde tartışma silsilesini aktarmaktadır ve tartışmaya net olarak açık olduğunu göstermektedir.

Tuzcu, (2023 s.153-154) yukarıdaki *kaymak* sözcüğü örneğinde, kelimeyi eş adlı kelimeler sınıfına tâbi tutmuştur fakat kelime, *kay-* fiilinden türediği için her durumda eş sesli sınıfına girmelidir

çünkü eş adlı dediğimiz zaman kelimeyi direkt isim köklü yahut sözcüğün bütününe direkt isim diyerek ele alınması gerekmektedir. Bu sebeple “Ahmet, kayaktan kaydı.” dediğimiz zaman burada kayma işleminin bir eylem olması, *kaymak* sözcüğüyle onu sadece sesteş yani eş sesli yapmaktadır.

+ka+ yapım eki, günümüzde işlek değildir, durum eki göreviyle karşımıza çıkmaktadır. Türkiye Türkçesinde bu eke örnek oluşturabilecek *başka* vb. sözcükler bulunur fakat Eski Türkçe Dönemi’nde durum eki göreviyle oluşan bir yapım eki olması, bu durumu karmaşık bir hâle getirmiştir. Bu nedenle “doğrudan bir ilgisi var” denilememektedir.

+kİñA+ yapım eki, günümüzde işlek bir kullanım alanına sahip değildir.

+mAk+ yapım eki, günümüzde işlek bir kullanım alanına sahip değildir.

+un+ yapım eki, Türkiye Türkçesinde işlek bir kullanım alanına sahip değildir fakat Eski Türkçede de olan ve şuan kullanılmakta olan *boyun* kelimesinde yaşamaktadır.

+sİg+ yapım eki, günümüzde işlek bir kullanım alanına sahip değildir.

+(X)ş+ yapım eki, günümüzde işlek bir kullanım alanına sahip değildir. Bu ek için Türkiye Türkçesinde *bağış* vb. örnekler vermek de tutarsız olmaktadır çünkü bu tarz kelimeler doğrudan yabancı bir kaynaktan dilimize dâhil olduğu için günümüz Türkçesinde *bağış* sözcüğü direkt olarak kök kabul edilmektedir.

+tİ , +dİ yapım eki, günümüzde Eski Türkçe Dönemi’ndeki gibi görev itibarıyla benzerlik göstermemektedir fakat *cızıltı*, *vızırtı* vb. örneklerdeki gibi yansıma sözcüklerde görülmektedir. Bu sebeple incelenmesi önem arz eden eklerdendir.

+t+ yapım eki, tartışmalı bir ek olarak karşımıza çıkmaktadır çünkü hangi görevde kullanıldığı konusunda herhangi bir net veri olmaması sebebiyle Türkiye Türkçesindeki **+t+** yapım eki ile doğrudan ilişkilendirilememektedir.

4.2. Addan Eylem Yapım Eki

+(A)d- yapım eki, günümüzde işlek bir kullanım alanına sahip değildir.

+sİrA- yapım eki, günümüzde işlek bir kullanım alanına sahip değildir.

+dİ- yapım eki, günümüzde işlek bir kullanım alanına sahip değildir.

+gAr- yapım ekinin ek başında bulunan ünsüzü, Türkiye Türkçesinde düşmüştür çünkü bu yapım ekinde aynı Türkiye Türkçesindeki **+Ar-** yapım eki gibi geçişli eylemler üretmesi, bağlantısı olabileceği noktasında bizlere ipucu vermektedir.

+kA- yapım eki, doğrudan işlek değildir fakat Türkiye Türkçesindeki *esirge-* örneğinden de anladığımız gibi kelimedeki **+ge-** ekinin bu yapım eki ile bağlantısı olabileceği ihtimalini barındırmaktadır. Bu örnek özelinde, ekin Türkiye Türkçesindeki **+rgA-** eki ile de bağlantısı olabilir

fakat *esir* kelimesi zaten kendisi yabancı kaynaklı bir sözcük olduğu için üstüne gelen ekin Türkiye Türkçesindeki *+ga-* addan eylem yapım eki olması ihtimali daha kuvvetli görünür ve Eski Türkçedeki *+kA-* ekiyle de ilişkisini kuvvetlendirmektedir.

+rA- yapım eki, günümüzde işlek bir kullanım alanına sahip değildir.

+(X)rkA- yapım eki, günümüzde işlek bir kullanım alanına sahip değildir fakat Türkiye Türkçesindeki *+r-* ve *+rgA-* yapım ekleri arasında bir bağlantı noktası olabileceği düşüncesiyle ek özelinde detaylı bir araştırma yapılarak bu sorunun giderilebilmesi de önerilmektedir.

+U- yapım eki, günümüzde işlek bir kullanım alanına sahip değildir.

4.3. Eylemden Ad Yapım Eki

-DAçI+ yapım eki, günümüzde kullanılan *-AcAk+* ekinin karşılığıdır. Aynı görevle gelecek zamanın eylem sıfatını yapar fakat ekin bu şekli kullanımdan düşmüştür.

-Dok+ yapım eki, günümüzde işlek bir kullanım alanına sahip değildir.

-(X)g+ yapım eki, günümüzde işlek bir kullanım alanına sahip değildir.

-(X)gmA+ yapım eki, günümüzde işlek bir kullanım alanına sahip değildir.

-gUçI+ yapım eki, günümüzde işlek bir kullanım alanına sahip değildir.

-(X)nçU+ yapım eki, günümüzde işlek bir kullanım alanına sahip değildir.

-sIk+ yapım eki de işlek bir yapım eki değildir fakat Türkiye Türkçesinde bulunan *pörsük* kelimesi özelinde bir araştırma yapılarak bu ek ile bir bağlantı noktası oluşabileceği düşüncesiyle hareket edilebilmektedir. Buradaki morfolojik açıdan *pörsü-k* yapısı *pör+sü-k+* şeklinde de tahlil edilebilmektedir çünkü kelime Türk Dil Kurumu sözlüğünde *pür* “çam” anlamına gelmektedir (TDK, 2022). Buradan hareketle *pörsü-* kelimesinin *buruşmak* ya da *bozulmak* anlamında olması sebebiyle *pür* kelimesinin de *çam* anlamında kullanılması aslında *iğne yapraklarının kuruması, buruşması* olarak anlam kazanabilir. Kelime itibarıyla kökte eylem barındırması açısından Eski Türkçede bulunan *boz* kelimesiyle de ilişkilendirilebilir. Bunca örneğin kelime özelinde etimolojik bir incelemeye tâbi tutulması gerektiğini göstermektedir. Bu ekin ilişkisini bu bağlamda daha iyi anlamak gerekmektedir.

4.4. Eylemden Eylem Yapım Eki

-d- yapım eki, günümüzde işlek bir kullanım alanına sahip değildir.

-gUr- yapım eki, günümüzde işlek bir kullanım alanına sahip değildir fakat ettirgen çatı eki olması sebebiyle Türkiye Türkçesindeki zengin kullanım alanına sahip ettirgen çatı ekleri arasında bir bağ muhakkak bulunmaktadır. Kelimelerdeki değişim ve türetim yolları, zaman sarmalında bu değişime maruz bırakmış olma ihtimalini artırmaktadır.

-tXz- yapım eki, günümüzde işlek bir kullanım alanına sahip değildir ancak Türkiye

Türkçesinde bulunan -z- ettirgen yapım eki ile arasında bir benzerlik söz konusudur. Günümüzde kullanılan *tütsü-* örneğinin Eski Türkçe Dönemi'nde *tütüz-* “tutmek” şeklinde olması örneklerinden de anlaşılacağı gibi bir bağ bulunabilmektedir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Çeşitli detaylandırmalar ve araştırmalar neticesinde Eski Türkçe Dönemi'nde bulunan ancak Türkiye Türkçesinde olmayan yapım eklerine ait özelliklerin yansımalarından ya da kullanım şemasından düşme durumundan bahsedilmiştir. Yapılan araştırma neticesinde ana kaynakların metinlerden aldığı yapım ekleri üzerinden sıralanan bu ekler, bizlere ne ölçüde yansıdığı sorularına cevap verilmiştir. Hâlâ araştırılması gereken konular üzerine derin bir estimoloji çalışması ve bazı morfolojik hatalardan da makale içeriğinde bahsedilmektedir. Türk dilinin hatta Türk kültürünün geçmişten günümüze gelen yansımaları, ayrıca önem arz etmektedir.

Orhon Kitabeleri ve Yenisey Yazıtları esas alınarak değerlendirilen ve bu bağlamda çalışma yapmış değerli araştırmacıların tespitleri, ortak görüş noktasında önemli bir rol oynamaktadır. Unutmamak gerekir ki bu makalede de bazı önemli ve araştırılması gereken tespitler bulunmaktadır. İnceleme içeriğinden ibaret olmayan ve önemli noktalar da barındıran bu çalışma, okuyucuya sunulmaktadır.

8-10.yy.lara ait olan kitabe, yazıt vs. önemli birer kanıttır. Şu anın insanıyla, o anın insanı arasında iletişim yolu bulma, öze yöneliş sürecini canlandırmaktır. Kelime bazında kapsamlı çalışmalar isteyen Türk dilinin hiçbir daim bitmeyecek hazinesine ufak bir çalışma eklemek, bir yer edinmese de fikir verme noktasında okuyucuya yardımcı olmaktadır.

KAYNAKÇA

- Clauson, G. & Özalan, U. (2007). Türkçede sekizinci yüzyıldan önce kullanılan ekler. *Dil Araştırmaları*, 1(1), 185-196.
- Eker, S. (2016). *Çağdaş Türk Dili*, 10. Baskı, Ankara: Grafiker Yayınları.
- Erdal, Marcel (1991), *Old Turkic Word Formation: A Functional Approach to the Lexicon I-II*, Otto Harrassowitz, Wiesbaden.
- Gabain, A. V. (1988). *Eski Türkçenin Grameri*, (Çev. Mehmet Akalın). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 532.
- Hacıeminoğlu, N. (2008). *Karahanlı Türkçesi Grameri*, Türk Dil Kurumu, Ankara.
- Korkmaz, Z. (2003). *Türkiye Türkçesi Grameri*. TDK Yayınları.
- Öner, M. (2006). Türkçede isimden fiil yapımı üzerine notlar. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 60-76.
- Sözlük, G. T. (2022). Türk Dil Kurumu web sayfası. Erişim adresi: <http://www.tdk.gov.tr>. Erişim tarihi, 13(01).
- Şimşek, Y. (2014). Yenisey Yazıtlarında Ekler. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 3(1), 29-67. <https://doi.org/10.7884/teke.274>
- Tekin, T. (2003). *Orhon Türkçesi Grameri*, yay. Mehmet Ölmez, İstanbul: Türk Dilleri Araştırmalar Dizisi.
- TUZCU, K. (2023). DİL BİLİMİNDE BİRBİRİNE KARIŞTIRILAN İKİ KAVRAM: EŞ ADLİLİK VE EŞ SESLİLİK. *Türk Dünyası ve Türkçe Öğretimi*, 2(2), 148-161.
- Türkel, M. B. (2024). Harezmi Türkçesi Eserlerinde Geçen Eşya Adları ve Bu Adların Etimolojisi. *Türk Dünyası ve Türkçe Öğretimi*, 3(2), 111-127.
- Yıldız, Ş. (2018). KUTADGU BİLİG'DE SIFAT-FİİL KULLANIMI ÜZERİNE KISMİ BİR İNCELEME. *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi*, 3(6), 136-148.
- Yıldırım, A. (2019). *Yenisey yazıtları grameri*.